

cinsiyet toplumsal cinsiyet

CİNSİYET -TOPLUMSAL CİNSİYET

DEMET BOLAT

demetbolatt@gmail.com

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları 1970'lerden bu yana feminist teori ve politikada temel öneme sahip olmayı sürdürdüler. Bu kavramlar bazen bir ikili karşıtlık olarak bazense bir kavram çifti olarak kullanıldılar, yararlanıldılar, eleştirildiler ve değişimlere uğradılar.

Cinsiyet (sex), biyolojik verilere dayanılarak oluşturulan “dişi” ve “erkek” kategorilerine işaret eden şemsiye bir kavramdır. Buna göre XX kromozoma sahip bir beden dişi, XY kromozomuna sahip beden ise erkek olarak kabul edilir. Dolayısıyla cinsiyet, aynı zamanda birbirini dışlayan ve normal/sağlıklı/doğal olduğu varsayılan bir ikili karşıtlığa da işaret eder. Söz konusu insan bedenleri olduğunda cinsiyet, eril ve dişil olarak kabul edilen bedenlerin toplumsal dünyada nasıl konumlanacağını, toplumsal kurumlar ve güç ilişkileri ile nasıl ilişkileneceğini belirleyen önemli paradigmalardan birine dönüşür. Bu noktada toplumsal dünyada bedenlerin “başına gelenler” ve bedenlerden beklenen roller, davranışlar ve görevler doğa yasaasının bir uzantısı olarak varsayılır.

Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı tam da bu

varsayıma müdahale etmek için feminist teori ve politikanın alanına dahil edilmiştir. Toplumsal cinsiyet, hegemonik kadınlık ve erkekliğin normal olduğuna dair herhangi bir “doğal/biyolojik” kanıt olmadığına, aksine “kadın – erkek” toplumsal cinsiyet kimliklerinin ve bu kimliklere atfedilen toplumsal cinsiyet rollerinin siyasal alanda, tarihsel olarak ve kolektif insan pratiğiyle kurulduğuna, dolayısıyla değiştirilebilir olduğuna işaret eden bir kavramdır. John Wallach Scott, 1986'da yayımlanan ve toplumsal cinsiyet literatüründe temel metinlerden biri olan “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi” makalesinde toplumsal cinsiyet kavramının, cinsiyet kavramındaki biyolojik belirlenimciliği eleştirmek ve bunu reddetmek için kullanıldığını belirtir (Scott, 2007). Toplumsal cinsiyet kavramının toplumsal analize dahil edilmesi 1970'lerde, özellikle feminist literatürde yaygın kullanılmasıyla mümkün olur. Bu açıdan Ann Oakley'in 1972'de yayımladığı Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum kitabı önemli bir dönüm noktasıdır. Yine de kavramın sosyal bilimlerde kullanım tarihinin biraz daha eskiye uzandığını not etmek gerekir: Latince “genus” kökenine dayanan ve “tür, sınıf, cins” gibi anlamlara gelen “gender” kelimesi “cinsiyetin

toplumsal yanına” işaret etmek için ilk olarak psikolog Madison Bentley tarafından 1945 yılında kullanılır. Ardından 1950'de psikolog ve seksolog John Money ve 1960'ta psikanalist Robert Stoller “gender” kavramını benzer içerikte kullanırlar (Cortez, Gaudenzi, Maskud, 2019).

Elbette toplumsal cinsiyet kavramının kullanımından önce de kadınlık ve/ya erkeklik atanan bedenlerin toplumsal dünyadaki eşitsiz konumlanışlarını doğal/biyolojik nedenlerle açıklayan seküler-biyolojist yaklaşımlara karşı gelişen bir feminist literatür vardır. Örneğin Simon de Beauvoir'ın 1949'da yayımlanan İkinci Cins kitabındaki “kadın doğulmaz, kadın olunur” olarak Türkçeleştirilen argümanı, kadınları patriyarkal hiyerarşide aşağı konumda tutan rollerin, ücretli veya ücretsiz emek biçimlerinin, kıyafet ve davranış kalıplarının, cinsellik biçimlerinin, kimliklerin, mesleklerin ve mekanları kullanım biçimlerinin kadınların doğasından gelen özelliklerinden kaynaklanmadığına; aksine bunların patriyarkal ilişkilerle örgütlenen sosyalizasyon süreçleriyle ve baskı ve sömürü mekanizmalarıyla kadınlara dayatıldığına işaret eder. Toplumsal cinsiyet kavramı, feminist yazında halihazırda var olan fikir ve itirazları berraklaştırması ve analitik düzeye taşınması açısından da önemlidir. Ancak kavram, feminizmin radikalliğini törpüleyerek ehlileştirildiği, feminizmi bir tür proje ve fon faaliyetine indirgediği ve kadın kimliğini görünmezleştirdiği ileri sürülerek özellikle radikal feministler tarafından eleştirilmiştir. Zira toplumsal cinsiyet kavramı 80'lerden 2010'lara uzanan yıllar boyunca ulusal ve uluslararası alanda çalışan kamu ve özel kurumların girişimleriyle desteklenen, teşvik edilen

ve kısmen Türkiye'ye de yansıyan cinsiyet eşitliği politikalarının temel kavramı haline gelmiş, bu bakımdan anaakımlaşmıştır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları beden ve cinsellik tartışmaları açısından önemli bir yer tutar. Burada temel referanslardan biri Foucault'un çalışmalarıdır. Foucault özellikle Cinselliğin Tarihi (1976), Özne ve Hakikat (1980-1981), Özne ve İktidar (1982) eserlerinde bizzati bedenlerin eril ve dişil olarak işaretlenmesinin, yani cinsiyetin bir tarihi olduğunu ve bu tarihin modern öznenin tarihi ile iç içe geçtiğini gösterir. Buradaki tartışmalar boyunca modern

epistemenin bir parçası olan cinsel bilimin gelişiminin, cinsellik tertibatının oluşumunun ve iktidarın “biyo-iktidar” olarak yeniden düzenlenişinin bir soykütüğünü çıkarır. Bu soykütük çalışması aile, emek, mekan, siyaset, eğitim gibi pek

çok kurumun modernizasyonu ile cinsel farkın keskinleşmesi, interseksler başta olmak üzere bu farka uymayan bedenlerin hasta/anormal ilan edilmesi, eşcinsel-heteroseksüel öznelerinin icadıyla cinsellik performanslarının kategorilenmesi ve cinsiyet ile cinsellik arasında nedensel bağların kurulması süreçlerini ortaya koyar. Bu Foucaultcu miras feminizm içinde beden in doğallığını sorgulayan ve cinsiyet kategorisi ile cinsellik normları arasında tarihsel/toplumsal ilişkiler kuran sonraki çalışmaları etkilemiştir.

Özellikle 1980'ler boyunca yükselen LGBTI+ hareketi/tartışmaları ve 1990'larda geliştirilen queer teori toplumsal cinsiyet kavramını iki açıdan eleştirmiştir: İlk olarak, toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyeti ve bedeni doğa alanına sabit-

SONRAKİ SAYFA

leyen bir biçimde kullanılmaktadır. Başka ifade ile biyolojik cinsiyetin anatomik bedene doğuştan işlendiği varsayımı saklı tutulmuştur. İkinci olarak ise kavram, toplumsal dünyada yalnızca kadınlar ve erkekler arasındaki güç ilişkilerine odaklanmış, başka cinsiyet beyanları ve performanslarını eleştirel biçimde kapsayacak esnekliğe sahip olmamıştır. Bu eleştiriler 70'lerde bedenün üzerinden atlayarak toplumsala odaklanan tartışmayı yeniden cinsiyet meselesine kaydırmıştır. Örneğin lezbiyen feminizm literatürünün önemli isimlerinden Monique Wittig (2013) cinsiyet kategorisinin toplumsaldan önce bir doğal tahakküm ürünü olmadığını söyler. Buna göre bedenlerdeki cinsiyet imi kadınları baskılayan ve heteroseksüelleştiren heteroseksüel ekonominin bir ürünüdür.

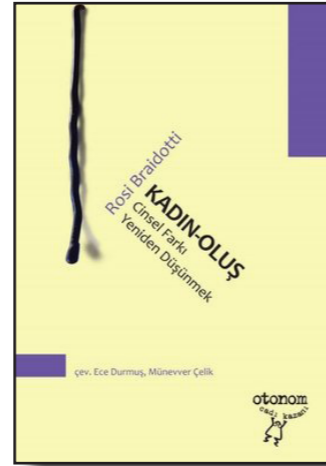

Cinsiyetin toplumsal bir kurgu olduğu fikri queer teori- de daha belirgin bir hal alır. Queer teori literatüründe kült sayılabilecek Cinsiyet Belası (1990) ve Bela Bedenler (1996) eserlerinde Judith Butler, bedenün cinsiyet için doğal bir kanıt teşkil etmediğini,

aksine bedenün bir cinsiyet olarak maddileştiğini öne sürer. Bir başka ifadeyle beden baştan beri cinsiyetli olarak varlığa gelir, idrak edilebilir olur. Bir beden toplumsal düzende kadın veya erkek olarak imlenebildiği sürece özne statüsünü koruyabilir. Diğer bedenler ise gelişimsel hatalar, kültürel imkansızlıklar olarak görülürler ve sembolik düzenden silinmek ile sınırlanır. Bedenün kullanımları, hareketler, edimler, erotik pratikler ve ifade biçimleri sanki özünde bir cinsiyeti

yansıtmışçasına icra edildikleri ölçüde toplumsal cinsiyetin ardında sabit, kararlı bir cinsiyet/ doğa/beden olduğu kabulü pekişir. Butler sürekli olarak eşcinsellik tabusu ve hadım edilme cezası ile çalışan, arzuyu heteroseksüelleştiren, düzenli ritimler ile özneyi üreten bu düzeneği "performatif" olarak kavramsallaştırır.

Farklı geleneklerden beslenen pek çok feministin queer teorisinin etkisiyle beden, cinsel fark ve bununla birlikte feminist politikanın öznesi hakkındaki tartışmalara yeniden döndüğünü söyleyebiliriz. Bugünlerde ise bu tartışmalar küresel kapitalizmin mülksüzleştirici etkileri ve bölgesel savaş politikalarının yarattığı krizler ile gelişen tartışmalarla da iç içe geçiyor, kesişimsel yaklaşımlardan etkileniyor. Kadınların ve LGBTI+'ların yanı sıra göçmenler, sakatlar, mülksüzler gibi madun grupların güç ve sömürü ilişkilerinde bedenli oluşu yakıcı bir biçimde deneyimlemeleri, feminist literatürde bedene ve cinsel farka dair yeni materyalist yaklaşımları da beraberinde getiriyor. Bu literatürün öne çıkan isimlerinden Rosi Braidotti, Deleuzyen felsefeden beslenerek cinsel farkı bir biyolojik öz olarak değil öznenin -özellikle dişi öznenin- bedenselliğinin rizomatik köklerini saldırdığı bir oluş olarak görür. Yani cinsiyetli beden, dişi öznenin kuruluşunda kritik öneme sahip olan ve toplumsal ve sembolik düzende gerçekleşen bir kurgudur. Bedensel köklerin, öznenin kuruluşundaki temel rolü nedeniyle yeniden değerli kılınması gerekir. Bu, eril ayrıcalığı besleyen özne anlayışının sarsılması ve özerk bir dişi politik öznenin kurulması için elzemdir.

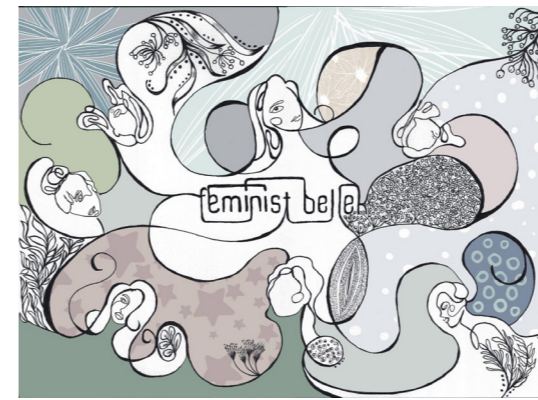
Etraflarında şekillenen tartışmalar ve eleştirilerle birlikte cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları kadınlar ve erkekler arasındaki patriyarkal ilişkilerin, kimlik ve cinsellik normlarının düzenlenişinin analizinde ve bunlara karşı yürütülen mücadelelerde temel kavramlar haline gelmiştir. Şimdilerde ise Türkiye'de de deneyimlediğimiz ve toplumsal cinsiyet karşıtlığı (antigender) olarak adlandırılan bir dönemden geçiyoruz. Toplumsal cinsiyet kavramı pek çok

otoriter, maskülen, popülist lider ve buralardan beslenen toplumsal aktör tarafından kadın ve erkek kimliklerini yozlaştıran bir ideoloji olarak görülüyor. Bu nedenle kavram gerek akademik gerekse politik alanlarda yok sayılıyor veya marjinalize edilmek isteniyor. Cinsiyet kavramı ise en özcü/doğacı/biyolojist haliyle dolaşıma sokuluyor. Buna karşın feministler ve LGBTI+ hakları alanında mücadele yürütenler cinsiyet-toplumsal cinsiyet kavramlarını tartışmaya, sorgulamaya, yeniden anlamlandırmaya ve onları politik enstrümanlar olarak kullanmaya devam ediyorlar.

Kaynaklar:

- Braidotti R. (2019). "Kadın-Oluş: Cinsel Farkı Yeniden Düşünmek" E. Durmuş, M. Çelik (çev). İstanbul: Otonom Yayınları
- Cortez M., Gaudenzi P., Maskud I. (2019). "Gender: pathways and dialogues between feminist and biomedical studies from the 1950s to 1970s" Physis: Revista de Saúde Coletiva, 29. <https://doi.org/10.1590/S0103-73312019290103>
- Scott J. W. (2007). Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Analiz Kategorisi. A.T. Kılıç (çev). İstanbul: Agora Kitaplığı
- Wittig M. (2013). Straight Düşünce. S. Darıcıoğlu, P. Büyükbaş (çev). İstanbul: Sel Yayıncılık

FEMİNİST BELLEK

Feminist Bellek, feminizm alanındaki kavramları, terimleri, tartışmaları ve Türkiye'de örgütlenen kurumları, platformları, kampanyaları, sloganları bir araya getirmeyi, bu alandaki birikimi açıklayıcı, sade, bilgilendirici ve feminist bir perspektiften okuyucuya sunmayı amaçlayan bir dijital mecra.

Feminist Bellek'e <https://feministbellek.org/> adresinden ulaşabilirsiniz ve ayrıca bellekfeminist@gmail.com adresinden iletişim kurabilirsiniz.

